

**Ο ΜΕΤΕΩΡΟΣ ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΟΥ
ΣΤΗ ΧΑΡΑΞΗ ΤΗΣ ΑΝΤΕΓΚΛΗΜΑΤΙΚΗΣ
ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ***

**Το ερώτημα: Πρέπει ο επιστήμονας να τοποθετείται στα
προβλήματα ή αρκεί να κάνει διαπιστώσεις;**

*του Νέστορα Ε. Κουράκη
Καθηγητή Νομικής Σχολής Παν/μίου Αθηνών*

*Μόνον εφ' όσον εξυπηρετεί την ζωήν,
έχει η επιστήμη την αξίαν της.*

Ιωάννης Συκουτρής, Μελέται και Άρθρα, 1956, 295

Σε παλαιότερη εργασία μου για τον Michel Foucault και για το βιβλίο του «Επιτήρηση και Τιμωρία»¹ είχα την ευκαιρία να εκφράσω ορισμένες επιφυλάξεις ως προς τη μεθοδολογία του. Θεώρησα δηλαδή ότι το κατά τα άλλα πολύ σημαντικό αυτό βιβλίο παρουσιάζει μιαν ουσιώδη ατέλεια, που σε τελική ανάλυση το καθιστά ή, τουλάχιστον, το εμφανίζει ως «κόλουρο», ακρωτηριασμένο: Το βιβλίο δεν περιέχει καθόλου σκέψεις, έστω και γενικού χαρακτήρα, για τον τρόπο αντιμετώπισης των σωφρονιστικών

---

* Πρώτη δημοσίευση: Ν. Ε. Κουράκη / Ν. Κουλούρη (επιμέλεια), Αντεγκληματική Πολιτική ΙΙ, Αθήνα-Κομοτηνή: Α. Ν. Σάκκουλας, 2000, 157-162 και σε μια πρώτη μορφή στο περ. Μανδραγόρας, τχ. 10-11, 1996.

¹ Βλ. Νέστορα Κουράκη, Το πρόβλημα της ποινικής καταστολής στο έργο του Μισέλ Φουκώ, στην «Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών», τεύχ. 68Α, 1988, 130-149 και κατ' αναδημοσίευση στο έργο του ιδίου, Εγκληματολογικοί Ορίζοντες, τ. Α', Αθήνα - Κομοτηνή: Α. Ν. Σάκκουλας, 1991, 140-160, ιδίως σελ. 145 και 159-160. Μια συντετμημένη μορφή της εργασίας αυτής δημοσιεύτηκε ως επίμετρο στην ελλην. μτφρ. του έργου του Μισέλ Φουκώ «Επιτήρηση και Τιμωρία. Η Γέννηση της Φυλακής», Αθήνα: εκδόσεις Ράππα, 1989, 411-427. Για το έργο αυτό του Φουκώ και την απήχησή του (ή μη) σήμερα στη Γαλλία βλ. και Denis Salas, Vingt ans après le grand silence, περ. "Esprit", Oct. 1995, 104-116.

προβλημάτων, που με ενάργεια και διεισδυτικότητα αναλύονται σ' αυτό. Βεβαίως, η «έλλειψη» αυτή είναι γνωστό ότι απετέλεσε συνειδητή επιλογή του Φουκώ, που απέφυγε συστηματικά, σε όλα του τα έργα, να διατυπώσει κάποιες προγραμματικές - τελεολογικές κατευθύνσεις περί του πρακτέου. Η αναζήτηση και υπόδειξη τέτοιων λύσεων πίστευε ότι μπορούσε να επιτελεσθεί από τις «μάζες»² και από όλους εκείνους στους οποίους αφορά το θέμα, «αρνούμενος», σύμφωνα με Έλληνα μαθητή του³, «την αποκλειστικότητα αυτή στη φιλοσοφία ή σε μια οποιαδήποτε γενική θεωρία».

Μολονότι οι παραπάνω επισημάνσεις εξηγούν έως ένα βαθμό τη μεθοδολογική «έλλειψη» που αναφέραμε, ωστόσο δεν νομίζω ότι και τη δικαιολογούν. Θα περίμενε δηλαδή κανείς ειδικά από τον Μισέλ Φουκώ, αυτόν τον «στρατευμένο» διανοητή με την αδυσώπητη κριτική κατά των πάντων, να μην περιοριζόταν στον ρόλο του κήνσορα και του κατεδαφιστή, αλλά να ανέπτυξε με κάποια σχετική πληρότητα και τις ιδέες του για την οικοδόμηση ενός καλύτερου σωφρονιστικού συστήματος ή, ακόμη περισσότερο, μιας «καλύτερης» κοινωνίας, που σίγουρα έχουμε ανάγκη όλοι μας.

Ίσως, πίσω από την απροθυμία του Φουκώ να παρουσιάσει μια θετική πρόταση για τα προβλήματα που τον απασχολούν, να υπολανθάνει και μια βαθύτερη ιδέα, που ανέπτυξε ο επιφανής κοινωνιολόγος Max Weber ήδη στις αρχές του αιώνα, ότι δηλαδή η διατύπωση τέτοιων προτάσεων είναι έργο της πολιτικής και ότι οι επιστήμονες πρέπει απλώς να καταγράφουν με αντικειμενικότητα και χωρίς προϋποθέσεις⁴ και δεοντολογικές / αξιολογικές κρίσεις⁵ τα πραγματικά δεδομένα, σύμφωνα με τους κανόνες της λογικής και

---

² Βλ. *Μ. Φουκώ*, Για τη λαϊκή δικαιοσύνη και τα δικαστήρια, Αθήνα: εκδόσεις Ερατώ 1987 (αρχική δημοσίευση 1972) και κατά παράθεση του σχετικού αποσπάσματος στην εργασία του *Ν. Κουράκη*, ανωτ. (σημ. 1), σελ. 159.

³ Βλ. *Γιάννη Μίχου*, Τιμώρηση, επιτήρηση και ήθος του παρόντος, στον τιμητικό τόμο «Μνήμη II» Ι. Δασκαλόπουλου, Κ. Σταμάτη, Χρ. Μπάκα, Αθήνα, Α.Ν. Σάκκουλας (1996), 901-914, ιδίως σελ. 907 και σημ. 14 της εργασίας.

⁴ Το σημείο αυτό υπεγράμμισε εύστοχα και ο *Emil Durkheim* (σύγχρονος του Max Weber), π.χ. στο έργο του «Οι κανόνες της κοινωνιολογικής μεθόδου», 1895, κατά μτφρ. Κ. Θ. Παπαλεξάνδρου, Αθήνα 1949 και κατ' αναδημοσίευση στο έργο *Δ. Γ. Τσάκωνα*, Ανθολογία Κοινωνιολογικών Κειμένων, Αθήνα 1972, 24-46: 35επ.

⁵ Κατά τις σύγχρονες αντιλήψεις, οι αξιολογικές κρίσεις εκφράζουν τις θετικές ή αρνητικές αντιλήψεις εκείνου που τις χρησιμοποιεί, αναφέρονται στο «δέον»,

της μεθόδου⁶. Αν ο επιστήμονας και ιδίως ο πανεπιστημιακός δάσκαλος μιας εμπειρικής (=μη κανονιστικής) επιστήμης επιχειρήσει να περάσει κατά τον συμβουλευτικό του ρόλο τα όρια αυτά, να περάσει δηλαδή από την ανάλυση του τι μπορεί και, καμιά φορά, του τι θέλει ο άνθρωπος, στη διδασκαλία του τι οφείλει να κάνει⁷, μετατρέπεται αυτομάτως από σκεπτόμενος ερευνητής σε δημαγωγό και προφήτη. Αλλά δημαγωγοί και προφήτες δεν ανήκουν στους ακαδημαϊκούς χώρους, όπου είναι ανεπίτρεπτο να επιχειρούν την επιβολή των κοσμοθεωριών τους άνευ αντιλόγου, ενώ και εκτός πανεπιστημιακής έδρας η εκ μέρους τους σύμμιξη εμπειρικών διαπιστώσεων και αξιολογικών κρίσεων είναι μεθοδολογικά απαράδεκτη, λόγω της σύγχυσης που επέρχεται έτσι μεταξύ «είναι» και «δέοντος»⁸.

εμπεριέχουν μια σιωπηρή αναφορά σε γενική αξιωματική αρχή που θεμελιώνει την αξιολόγηση και υποκρύπτουν την προσδοκία ότι οι δέκτες του αξιολογικού μηνύματος θα ρυθμίσουν τη συμπεριφορά τους ανάλογα με το «δέον» της αξιολόγησης -πρβλ. *Πέτρου Α. Γέμτου*, Η προβληματική των αξιολογικών κρίσεων στις κοινωνικές επιστήμες, περ. «Φιλοσοφία» της Ακαδημίας Αθηνών, τ. 4:1974, 120-136:121 επ.

⁶ Για την όλη αυτή προβληματική και για όσες αναπτύξεις ακολουθούν βλ. ιδίως *Ιωάννας Λαμπίρη-Δημάκη*, Η Κοινωνιολογία και η Μεθοδολογία της, Αθήνα – Κομοτηνή: Α.Ν. Σάκκουλας, 1996, κεφ. 8, σελ. 241 επ., 246 επ., 255 επ. (νεότερη συμπληρωμένη έκδοση 2003⁷ του ίδιου έργου, τόμος Β': 116-120) και *Walter Bühl*, Einführung in die Wissenschaftssoziologie, München: C.H. Beck, 1974, 245 επ.

⁷ Πρβλ. *Max Weber*, Η «αντικειμενικότητα» της κοινωνιολογικής και κοινωνικοπολιτικής γνώσεως (1904), εις: *του ιδίου*, Δοκίμια επί της Θεωρίας των Κοινωνικών Επιστημών, μτφρ. Αχ. Γρηγορογιάννη, τ. Α', Αθήνα: ΕΚΚΕ, 1972, 13-80:18 και *Max Weber*, Το νόημα της «αξιολογικής ελευθερίας» εις τας κοινωνιολογικάς και τας οικονομικάς επιστήμας (1914), εις: *του ιδίου*, ό.π., τ. Β', Αθήνα: ΕΚΚΕ 1972, 61-112: 70 επ.

⁸ Προς την ίδια κατεύθυνση κινείται, από τους νεότερους στοχαστές, και ο πολύς *Παναγιώτης Κονδύλης*, π.χ. στο μεταθανάτιο βιβλίο του «Το αόρατο χρονολόγιο της σκέψης», Αθήνα: Νεφέλη, 1998, ιδίως σελ. 23-24, 91 επ., 95 επ., 101 επ., όπου μάλιστα επισημαίνει επιγραμματικά (σελ. 102): «Η συνύφανση Είναι και Δέοντος (όπως τη βρίσκουμε στην ιδέα του Θεού, στην έννοια της Φύσης ή του Ανθρώπου) υπηρέτησε πάντοτε σκοπούς επιβολής και ισχύος». Για τις φιλοσοφικές θέσεις του Παν. Κονδύλη βλ. τα αξιόλογα αφιερώματα: της εφημερίδας «Ελευθεροτυπία» της 5.2.1999, «Βιβλιοθήκη», σελ. 6-11, της εφημερίδας «Βήμα» της 15.11.1998, «Νέες Εποχές», σελ. Β3-10, του περιοδικού «Νέα Εστία», τ. 146^{ος}, τεύχος 1717 (Νοεμ. 1999), σελ. 470-591 καθώς και τον συλλογικό τόμο *Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων - Τομέας Φιλοσοφίας*, Παναγιώτης Κονδύλης: Για την Κοινωνική Οντολογία, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, 2001, όπου περιέχονται ανακοινώσεις επιστημονικής ημερίδας που πραγματοποιήθηκε στα Ιωάννινα την 5.11.1999.

Πάντως, ακόμη και για τον ίδιο τον Max Weber, τον πρωτεργάτη αυτής της μεθοδολογικής κατεύθυνσης, ο επιστήμονας θα πρέπει να υποδεικνύει ο ίδιος τα μέσα με τα οποία μπορεί να πραγματοποιηθεί ένας σκοπός καθώς και τις συνέπειες από την ενλόγω πραγμάτωση, να αφήνει, δε, στον πολίτικο απλώς την επιλογή του προσφορότερου από τα μέσα αυτά⁹.

Στη μεταπολεμική εποχή, λόγω και των οδυνηρών εμπειριών από την καταρράκωση των ανθρωπιστικών αξιών κατά τον πόλεμο, η ανωτέρω «αξιολογική ουδετερότητα» της επιστήμης αμφισβητήθηκε έντονα¹⁰. Θεωρήθηκε δηλαδή από πολλές πλευρές ότι μια τέτοια αξιολογική ουδετερότητα είναι στην πράξη ανέφικτη, αλλά πιθανόν και ανεπιθύμητη, αφού έτσι η επιστήμη, περιοριζόμενη απλώς να διαπιστώνει εμπειρικές κανονικότητες και να τις διαρρυθμίζει λογικά σ' ένα σύστημα ιδεοτυπικών εννοιών, καταλήγει να κλείνει τα μάτια μπροστά σε σοβαρά κοινωνικά προβλήματα και σε θεμελιώδεις πανανθρώπινες αξίες, όπως προπάντων οι αξίες του ανθρώπου και της δημοκρατικής κοινωνίας. Η επιστήμη πρέπει λοιπόν, κατά τις νέες αυτές αντιλήψεις, να μην ανατέμνει απλώς τα ερευνητέα ζητήματα με το νυστέρι του φυσιοδίφη, αλλά, αντίθετα, όπως συνέβαινε και με την αρχαία ελληνική σκέψη, να προσεγγίζει τα προβλήματα κάτω από ένα ευρύτερο πρίσμα λογικής, συναισθήματος, διαίσθησης, δημιουργικής φαντασίας και αίσθησης της ζωής, να υπηρετεί, δε, ένα βαθύτερο ηθικό και κοινωνικό σκοπό: «Τον σκοπόν», σύμφωνα με την ωραία διατύπωση του

---

⁹ Βλ. *Max Weber*, Η επιστήμη ως επάγγελμα (μτφρ. Ι. Συκουτρή, αρχική δημοσίευση στο «Αρχείον Κοινωνικών και Οικονομικών Επιστημών», τ. 13, 1933), στο έργο *Δ. Γ. Τσάκωνα*, Ανθολογία Κοινωνιολογικών Κειμένων, Αθήναι 1972, 135-171:155 επ. Βλ. και την εξαιρετική ανάλυση του έργου αυτού από τον μεταφράσαντα *Ιωάννη Συκουτρή* (1933) στο βιβλίο του «Μελέται και Άρθρα», Αθήναι: Εκδόσεις του Αιγαίου, 1956, 275-318, ιδίως σελ. 289 επ και σε νεότερη ανθολογία έργων του ιδίου: *Ιωάννη Συκουτρή*, Εκλογή Έργων, Αθήνα: Κάκτος, 1997, σελ. 168 επ: 181 επ..

¹⁰ Για τις συναφείς αντιρρήσεις που διατυπώθηκαν από τον Howard S. Becker, τον Gunnar Myrdal, τον Alvin W. Gouldner κ.ά., βλ. ιδίως τις αναπτύξεις στο προαναφερθέν έργο (ανωτ. σημ. 5) της *Ιωάννας Λαμπίρη - Δημάκη*, καθώς και στο έργο *Νικ. Χ. Τάτση*, Η διδασκαλία της Κοινωνιολογικής Θεωρίας, Αθήνα: Gutenberg, 1986, 76 επ.

Ιωάννη Συκουτρή¹¹, «να γίνη ο άνθρωπος βελτίων και ευδαίμων, ό,τι ακριβώς ελησμόνησεν η σημερινή επιστήμη με την χειρωνακτικήν και ανελευθέραν της υποταγήν εις τον μηχανισμόν του πλουτισμού των γνώσεων και της ανευρέσεως (αληθειών)». Άλλωστε, η ιδέα ότι η κοινωνιολογία ως επιστήμη πρέπει να προτείνει λύσεις και να θεραπεύει κοινωνικές ανάγκες υπήρξε ακρογωνιαίος λίθος και στο θεωρητικό οικοδόμημα των πρώτων κοινωνιολόγων (ιδίως: Saint-Simon, Comte και Karl Marx)¹².

Η ανθρωποκεντρική θεώρηση των πραγμάτων κατά τη μεταπολεμική εποχή επιβάλλει, επομένως, στον σύγχρονο επιστήμονα την ειδικότερη υποχρέωση αφενός να επιλέγει θέματα για έρευνα από αυτά που είναι σε θέση να βελτιώσουν -με τον ένα ή άλλο τρόπο- τη ζωή του ανθρώπου και αφετέρου να επεξεργάζεται τα θέματα αυτά πλουραλιστικά και κάτω από όλες τις δυνατές οπτικές γωνίες, αλλά με σημείο αναφοράς πάντοτε την αξία του ανθρώπου. Τελικός σκοπός του επιστήμονα είναι βεβαίως η διατύπωση μιας σειράς εναλλακτικών λύσεων για την αντιμετώπιση συγκεκριμένων προβλημάτων. Όμως η απλή πρόταση τέτοιων λύσεων, κατά το βεμπεριανό πρότυπο, δεν είναι πλέον αρκετή για να δικαιώσει την αποστολή του επιστήμονα, ο οποίος θα πρέπει, επιπλέον να παίρνει θέση στα προβλήματα, να εξηγεί δηλαδή με θεμελιωμένα και τεκμηριωμένα επιχειρήματα ποιά από τις προτεινόμενες λύσεις είναι, κατά τη γνώμη του, σε αντιπαράθεση προς τις άλλες, η περισσότερο ευκαία και εφικτή¹³. Επιβάλλεται, με άλλα λόγια, μια σύμπτωση του επιστήμονα με τον πολιτικό στο ίδιο πρόσωπο (πρβλ Πλάτωνα

---

¹¹ Βλ. *Ι. Συκουτρή*, *Η Ελληνική Αρχαιότητα και η μεταπολεμική πνευματική ζωή* (1936), όπως η εργασία αυτή δημοσιεύεται στο προαναφερθέν ανωτ. (σημ. 9) έργο του Συκουτρή «Μελέται και Άρθρα», 1956, σελ. 516-530: 521.

¹² Βλ. ιδίως, από την ελληνόγλωσση βιβλιογραφία, *Hans Freyer*, Εισαγωγή στην Κοινωνιολογία, μτφρ. Αθ. Κανελλοπούλου - Δ. Γ. Τσάκωνα, Αθήνα: Αναγνωστίδης, 1944, 87 επ., 92 επ., 124 επ., *Γεωργίου Μιχαηλίδου - Νουάρου*, Μαθήματα Γενικής Κοινωνιολογίας, τχ. Α', Αθήναι: Α. Ν. Σάκκουλας, 1974, 42 επ. και *Μαρίας Ν. Αντωνοπούλου*, Ο Μαρξ και η Κοινωνιολογία, περ. Διαβάζω της 22.5.1985 (αφιέρωμα στην Κοινωνιολογία), σελ. 23-28:23 επ.

¹³ Παρόμοια τοποθέτηση έχει και ο *Raymond Aron* στο έργο του *Polémiques*, Paris: Gallimard, 1955, 174-195 (άρθρο με τίτλο «Histoire et Politique»), κατά παραπομπή από το έργο του *G. Bouthoul*, *L'art de la politique*, Paris: Seghers, 1969, 491 επ.

Πολιτεία 5, 473d και Πλάτωνα *Πολιτικός* 293) ή, τουλάχιστον, μια συνεργασία των δύο τέτοια, ώστε η γνώση του επιστήμονα να συναντήσει την αίσθηση της πραγματικότητας, τη σφαιρική γνώση των προβλημάτων και το κοινωνικό όραμα ενός πολιτικού αντάξιου της ιδιότητάς του αυτής¹⁴.

Αυτά ισχύουν βέβαια πολύ περισσότερο για τον ευαίσθητο και ακανθώδη χώρο των φυλακών και της εγκληματικότητας, τον οποίο οι επιστήμονες αντιμετωπίζουν πολλές φορές είτε ως πεδίο ερευνητικής δραστηριότητας χάριν της καθαρής έρευνας (και τίποτε άλλο), είτε ως πρόσχημα ή εφαλτήριο ευρύτερων φιλοσοφικο-κοινωνικών και πολιτικών διαλογισμών, είτε και ως αφορμή για γενικόλογες υποδείξεις και ευχολόγια. Αντιθέτως, λιγοστά είναι, φοβάμαι, στη χώρα μας τα παραδείγματα των επιστημονικών εκείνων ερευνών, που συνδυάζουν τη θεωρία με την πράξη και μεταρσιώνουν τα πορίσματά τους σε πρακτικά εφαρμόσιμες υποδείξεις, ακόμη, δε, σπανιότερα τα παραδείγματα από έρευνες που ευτύχησαν να επιδράσουν θετικά στο νομοθετικό έργο. Από την άποψη αυτή, πιστεύω πως η εγκληματολογία αλλά και οι κοινωνικές επιστήμες γενικότερα θα είχαν πολλά να ωφεληθούν, αν οι επιστήμονες των συναφών κλάδων αναζητούσαν και πρότειναν για τα προβλήματα που τους απασχολούν *συγκεκριμένες λύσεις*. Μόνον έτσι, έχω τη γνώμη, θα μπορούσαν οι επιστήμονες αυτοί να ξεφύγουν από τον «Παράδεισο των Νομικών Εννοιών», που τόσο εύστοχα

---

¹⁴ «Μόνον εκείνος, που γνωρίζει με το συναίσθημα, είναι ικανός προς δράσιν (...). Προς απόκτησιν όμως της γνώσεως ταύτης, η οποία πρόκειται συνθετικώς να θεωρήση το ζωντανόν εις την ενότητά του, εις την μοναδικότητά του, με τους νόμους του, δύναται εκείνος να βοηθήση και να παιδαγωγήση, όστις ως ανθρωπίνη ήδη προσωπικότης έχει ήδη συγκεντρωθή εις τον εαυτόν του, εκείνος εντός του οποίου σκέψις και αίσθημα, γνώσις και πράξις, δεν είναι χωρισμένα κατά λογικής εννοίας και δεν αγνοεί το ένα το άλλο, εκείνος εις τον οποίον ο διδάσκαλος και ο ηγέτης δεν έχουν ακόμη διασπασθή απ' αλλήλων»: *Ιωάννη Συκουτρή*, Εισαγωγή εις το έργο του Max Weber «Η επιστήμη ως επάγγελμα», εις *του ιδίου*: «Μελέται και Άρθρα», 1956, σελ. 303-304 και σε νεότερη ανθολογία του ιδίου: «Εκλογή Έργων», σελ. 208-210 (είναι γεγονός ότι η θέση αυτή παρουσιάζεται από τον Ιωάννη Συκουτρή με τρόπο περιγραφικό και χωρίς άμεση υιοθέτησή της εκ μέρους του• ωστόσο σε μεταγενέστερα γραπτά του ο Συκουτρή φαίνεται να την εγκολπώνεται ως την υπέρτατη έκφραση προσωπικότητας ενός πνευματικού ανθρώπου- βλ. π.χ. στο ανωτέρω έργο του «Μελέται και Άρθρα», σελ. 626 επ. και στη νεότερη ανθολογία του «Εκλογή Έργων», σελ. 649 επ. («Η ηρωϊκή αντίληψις της ζωής»)

αναπαρέστησε στη γνωστή μελέτη του ο Jhering, και να δικαιώσουν την κοινωνική τους αποστολή.